

В. Горбулін, академік НАН України, перший віце-президент НАН України

«Без науки неможливий повноцінний суверенітет держави» // Вісник НАН України. – 2016. – № 9. – С. 8–11.

<...> Наука завжди була тим світочем, який, розсіюючи пітьму незнання та невігластва, прокладав шлях до осмисленого та цивілізованого людського буття. Таке покликання науки є особливо важливим у переломні часи, в часи випробувань. За всю свою історію Національна академія наук ніколи не залишалася осторонь проблем, з якими стикалося наше суспільство. І можна впевнено стверджувати, що вчені Академії робили все можливе, аби незалежна Україна відбулася, докладали і продовжують докладати значних зусиль для інноваційного розвитку її економіки, освіти й культури.

Насамперед хотів би звернути вашу увагу на те, що Національна академія наук здійснила докорінну переорієнтацію всієї сфери своїх соціогуманітарних досліджень. Було започатковано або відновлено низку наукових напрямів і, відповідно, засновано нові наукові установи, вкрай необхідні для становлення незалежної України. Це, зокрема, такі інститути, як демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи, соціології, регіональних досліджень ім. М. І. Долішнього, економіко-правових досліджень, політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса, української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, українознавства ім. І. Крип'якевича, народознавства, сходознавства ім. А. Ю. Кримського.

За браком часу не буду детально наводити конкретні результати діяльності цих та інших установ соціогуманітарного профілю. Відзначу тільки підготовку та оприлюднення щорічних національних доповідей з найактуальніших проблем суспільного розвитку, а також низки багатотомних фундаментальних, у тому числі енциклопедичних, видань, серед яких – Енциклопедія сучасної України, Шевченківська енциклопедія, Юридична енциклопедія, Енциклопедія історії України. Розпочато роботу зі створення Великої української енциклопедії, яка так само, як і Національний атлас України, підготовлений ученими-географами нашої Академії, має стати візитівкою нашої суверенної держави.

Щороку вчені-соціогуманітарії на замовлення або в інтересах органів державної влади надають близько тисячі експертних висновків, аналітичних матеріалів, пропозицій та рекомендацій з тих чи інших питань розвитку держави. Зараз значна увага приділяється окресленню концептуальних засад і стратегій реалізації цивілізаційного вибору України, проблемам реінтеграції

Донбасу і Криму в політико-правовий і соціокультурний простір України, модернізації вітчизняних державних і суспільних інститутів відповідно до європейських і світових стандартів.

Другий важливий момент, на якому також варто зупинитися. Зі здобуттям Україною незалежності – в умовах розриву економічних зв'язків і фактично цілковитої руйнації галузевої науки – Національна академія наук узяла на себе науково-технічне супроводження базових галузей національної економіки й окремих високотехнологічних виробництв.

Укладалися договори про співпрацю з відповідними галузевими міністерствами, реалізовувалися програми та плани науково-технічного співробітництва. Чимало перспективних розробок і конкурентоспроможних технологій знайшли застосування в металургійній, видобувній, транспортній, енергетичній, аерокосмічній галузях.

Слід також зазначити, що відповідно до потреб держави в розвитку нових сучасних науково-технічних напрямів, науковому забезпеченні технологічного оновлення виробництва за останні чверть століття в Академії створено, зокрема, інститути проблем математичних машин і систем, програмних систем, телекомунікацій і глобального інформаційного простору, космічних досліджень, фізики гірничих процесів, вугільних енерготехнологій, відновлюваної енергетики, геохімії навколишнього середовища, сорбції і проблем ендоекології, харчової біотехнології і геноміки, біології клітини, екології Карпат. У 2004 р. до нашої Академії увійшов Національний науковий центр «Харківський фізико-технічний інститут» і було організовано Відділення ядерної фізики та енергетики, головним завданням якого є наукове забезпечення надійного й безпечного функціонування ядерно-енергетичного комплексу України.

В останні роки Академія значно розширила співпрацю з найбільшими вітчизняними науково-виробничими об'єднаннями та компаніями, серед яких – ДП «Антонов», ДП «КБ «Південне» ім. М. К. Янгеля», ДК «Укроборонпром», ДП «НАЕК «Енергоатом». Так, у межах співпраці з Енергоатомом виконання робіт з подовження ресурсу експлуатації 4 із 15 діючих енергоблоків вітчизняних атомних електростанцій дало змогу на 10–20 років (а в перспективі – на 30 років) відтермінувати будівництво нових потужностей і заощадити значні бюджетні кошти. Слід зауважити, що вартість робіт в Україні з подовження ресурсу типового блока потужністю 1000 МВт становить близько 350–400 млн дол. США, а вартість будівництва нового блока на тому самому майданчику – 4–7 млрд дол. США. За оцінками ДП «НАЕК «Енергоатом», економічний ефект від подовження терміну експлуатації одного енергоблоку становить близько 1,5 млрд дол. США на

рік. Внесок Академії в розроблення відповідних технологій та їх впровадження становить близько 50 %.

Окремо хотів би відзначити започаткування в 2015 р. цільової науково-технічної програми НАН України «Дослідження і розробки з проблем підвищення обороноздатності і безпеки держави». Вже розпочато виконання відібраних за конкурсом найперспективніших проектів, обов'язкове впровадження результатів яких в оборонно-промисловому комплексі є винятково важливим завданням наступного періоду.

Слід особливо наголосити на тому, що, розвиваючи насамперед фундаментальні дослідження, Національна академія наук завжди була і залишається орієнтованою на широке практичне використання наукових результатів, у тому числі в соціально значущих сферах суспільного життя. Свідченням цього є низка високоефективних академічних розробок для медицини та сфери охорони здоров'я, для забезпечення продовольчої безпеки нашої держави. Наведу тільки один приклад. Високопродуктивні сорти озимої пшениці селекції вчених-генетиків Національної академії наук щороку висіваються майже на 2 млн га, що становить 30 % площ посіву цієї культури в Україні. Врожай, зібраний з цих площ, може повністю задовольнити річні потреби нашої держави в продовольчому зерні.

Не можна не зазначити й те, що переважну частину заснованих за часів незалежності наукових установ Академії, тих, які вже згадувалися, та деяких інших, було створено в регіонах – у межах регіональних наукових центрів НАН України і МОН України. Діяльність цих центрів нині відіграє особливу роль у справі організації та практичного впровадження результатів наукових досліджень. Зусилля центрів зосереджені насамперед на розв'язанні конкретних регіональних проблем, залученні наукового потенціалу відповідних регіонів та всієї країни до вирішення актуальних проблем соціально-економічного, науково-технічного й культурного розвитку регіонів України. За умов децентралізації державної влади роль регіонів і, відповідно, регіональних наукових центрів лише зростатиме.

На жаль, у зв'язку з анексією Криму та збройним конфліктом на Донбасі регіональна мережа наукових установ НАН України зазнала суттєвих змін. На території Автономної Республіки Крим залишилося 9 наукових установ Академії. З 12 бюджетних наукових установ НАН України Донецького регіону 11 переміщено з непідконтрольних українській владі територій до Києва, Дніпра та інших міст, а Донецький науковий центр НАН України і МОН України переїхав цього року до м. Краматорськ Донецької області. Академія вживає всіх можливих заходів для збереження наукового

потенціалу цих установ і налагодження їх ефективної роботи на новому місці.

На завершення свого виступу хотів би зазначити, що зараз вітчизняна наукова сфера, як і вся країна, перебуває у вкрай важкому становищі. Однак, попри всі негаразди, ми ще не втратили шансів на інноваційний розвиток і майбутнє процвітання нашої незалежної держави. Національна академія наук залишатиметься й надалі надійною опорою українського народу в досягненні цієї мети. Є одна очевидна істина, перевірена історією: без науки неможливі повноцінний суверенітет держави, її міжнародний авторитет та ефективна національна безпека. Тому обов'язок усієї академічної громади – не лише зберегти безцінні наукові надбання, створені видатними умами минулих епох і сучасності, а й примножити їх і передати у спадок наступним поколінням українців...